

- мадська організація «Жіночий інформаційно-координаційний центр», 2004. - 72 с.
2. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища. Дис. канд. соціол. наук: НУВС, Харків, 2003. - 212 с.
 3. Дмитренко М.І., Тропінін М.В., Власов П.О. Попередження насильства у сім'ї: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридич. ін-т МВС України, 2001.-56 с.
 4. Збірка інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема над дітьми/ Уклад. Журавель Т. В. - Київ: Видавничий дім «КАЛИТА», 2005. - 88 с.

УДК 364. 632: 343. 226

Занадрук П. І.

ПРОБЛЕМА НАСИЛЛЯ ДІТЕЙ - ЯК ГОСТРЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

В статті дається поняття насильства над дітьми, його ознаки і види, що передбачені чинним законодавством.

Чому насильства дітей стали такою гострою проблемою сучасного суспільства? Які корені і фактори ризику сприяють цьому явищу?

Окрема увага приділена насильству в мережі Інтернет.

Ключові слова: *дитина, насильство, жорстокість, свідомість дитини, мережа Інтернет.*

Сьогодні гостро стоїть проблема насилля дітей як соціально - правове явище. Це в сучасних умовах має не тільки психологічний, а й соціально-правовий характер. Міжнародне співтовариство неодноразово в Комісії ООН з прав людини при розгляді доповіді підкомітету з прав дитини щодо виконання Конвенції про права дитини наголошувало, що кожна країна має обов'язково робити аналіз, як соціальних, так і правових аспектів на вплив боротьби з насиллям проти дітей. В Україні, як суб'єкті міжнародного права, тривалий час вивченням цієї проблеми займалися в основному окремо від соціальних працівників

юристи. Але, зараз стає зрозумілим, що цією серйозною проблемою, повинні займатися не тільки юристи, але й психологи, психотерапевти, педагоги та інші фахівці. Всі ці спеціалісти, кожний у своїй галузі, повинен працювати по наданню допомоги жертвам насильства. І насамперед відповісти на такі питання: чому насильства дітей стало проблемою сучасного суспільства? Яке коріно негативного цього явища?

Як правильно визначено в міжнародних документах, насильство є фактором примусового контролю, який практикує одна людина над іншою. Найчастіше насильство проявляється в сім'ї. Це реальна дія чи погроза фізичної, психологічної, сексуальної або економічної образи й насильства з боку однієї особи щодо іншої, з якою особа мала або має певні значущі відносини. За статистикою, як ми переконуємося, це проблема - насильство в сім'ї - серйозна і поширена не тільки в Україні, а й у світі [1].

Наголосимо, що насильство в сім'ї впливає на життя дітей: третина дітей в Україні щороку спостерігають акти насильства в сім'ї. Діти матерів, що зазнали знущань, у шість разів частіше намагаються покінчити життя самогубством, а 50% таких дітей мають схильність до вживання алкоголю та наркотиків. Одна третина підлітків зазнає насилля в інших стосунках [2] .

Однією, з причин, що впливає на насилля в сім'ї є алкоголізм і наркоманія. Як правило, ці фактори завжди супроводжують насильство. Як стверджують психологи, алкоголізм знімає стримуючі механізми: насильник в більшості випадків стає жорстокішим, або різкіше виражає свій гнів, якщо перебуває у стані сп'яніння. Наркотичні речовини, як і психотропні, також підвищують небезпеку нанесення, одержання більш серйозних пошкоджень. Про це щорічно робиться наголос Комітетом. Серед категорій тих, хто вживає алкоголь та наркотики, проживають в сім'ї діти. Нажаль підлітки нерідко починають вживати спиртні напої або вживати наркотики для того щоб забути і не думати про фізичний і емоційний біль, від насилля батьків.

Відзначимо, що діти із сімей, в яких проявляється насильство, відчувають постійний психологічний дискомфорт, для них це справжня трагедія. Існує низка спільних ознак, що характеризують переживання та поведінку дітей і сімей, в яких практикується насильство. Факторами, що встановлені як насилля відрізняється:

По-перше, діти із таких сімей переживають передчуття страху. Цей страх може проявлятися по різному.

По-друге, помешкання, в якому вдаються до насильства, є страхітливим для малої дитини, яка не може знати, коли станеться наступний спалах насильства та наскільки сильним він буде.

По-третє, спостерігаючи за практикою насильства в сім'ї, діти вважають, що насильство - це спосіб, яким дорослі вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми.

По-четверте, багато дітей втягуються у боротьбу своїх батьків. Вони з великим бажанням хочуть припинити конфлікти, які щоразу бачать в сім'ї. Діти відчувають свою відповідальність за проблеми своїх батьків, думають, що вони - діти - є причиною таких конфліктів.

По-п'яте, багато дітей з сімей, де практикується насильство, також втягуються в конфлікти, намагаючись захистити своїх матерів від побоїв. В зв'язку з цим дитина відчуває гнів на батька за те, що він завдає болю матері.

По-шосте, життя в сім'ї, де відбувається постійно насильство, дуже напружене. Постійний стрес, який відчувають діти, призводить до того, що вони стають засмученими, розчарованими, втрачають рівновагу навіть при незначних труднощах.

По-сьоме, чимало матерів, які не хочуть налаштувати своїх дітей проти батьків, намагаються знайти виправдання їхній поведінці. Дитина, що бачить свою матір постійно в синцях, зі слідами побоїв і разом з тим чує від неї, що «все добре», батько любить їх, приходять до висновку, що бути любимим - означає терпіти біль і знущання. Дитина, чия матір постійно виправдовує батька за завдане насильство, починає відчувати, що вона також «заслуговує» на те, щоб її били, і вона повинна це терпіти.

По-восьме, оскільки батькам, особливо матері, доводиться приділяти багато сил, енергії та часу на вирішення сімейних конфліктів, то в них майже зовсім не залишається сил і часу на виховання та виявлення турботи, любові до своїх дітей. Як наслідки цього, у дітей не рідко виникають відчуття, що вони батькам і нікому не потрібні, не є такими людьми, що заслуговують на увагу та турботу.

По-дев'яте, у більшості сімей, де вдаються до насильства, не обговорюються такі факти відкрито. Батьки дають зрозуміти дітям, що ситуацію в сім'ї не слід обговорювати ні в школі, ні з друзями. І це змушує дітей відчувати себе не такими як всі, думати, що з ними щось не так, оскільки їхнє життя в сім'ї відрізняється від життя їхніх ровесників.

Такий стан змусив державні структури України вживати ряд заходів. Одним з таких стало прийняття Верховною Радою

спеціального закону: «Про попередження насильства в сім'ї» від листопада 2001р. Цей Закон є новелою українського законодавства, він не має аналогів у пострадянських державах. Проблема попередження насильства в сім'ї є однією з найактуальніших проблем сьогодення.

За визначенням Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», насильство в сім'ї - це «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю». Отже, жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: один із подружжя, до якого проводиться насильство, підліток, що страждає від насильницьких сексуальних переслідувань, в тому числі вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголічка, старенька бабуся, що її ненавидять власні діти.

Таким чином, принциповим питанням залишається визначення кола членів сім'ї. Як бачимо, законодавець прямої відповіді на нього не дає. Виходячи зі змісту ст. 3 Сімейного кодексу України, можна зробити висновок, що до членів сім'ї належить: а) подружжя; б) батьки (мати, батько) й дитина (діти); в) брати і сестри; г) дід (баба) і онук (онука); д) усиновителі (усиновитель) і усиновлений (удочерена); е) вітчим (мачуха) і пасинок (падчерка).

Прирівнюватися до членів сім'ї можуть: фактичне подружжя (жінка і чоловік, що проживають спільно без реєстрації шлюбу); опікун і підопічні; піклувальник і опікувані; фактичні вихователі і вихованці.

Закон чітко розрізняє чотири види домашнього насильства:

- фізичне;
- економічне;
- психологічне;
- сексуальне.

Фізичне насильство в сім'ї - це навмисне нанесення побоїв, тілесних ушкоджень одного члена сім'ї іншому, яке може призвести чи призвело до порушення нормального стану фізичного чи психічного здоров'я або навіть до смерті постраждалого, а також до приниження його честі та гідності.

Чість, гідність, престиж, ділова репутація визначаються як:

а) достойні поваги й гідності моральні якості людини, її відповідні принципи;

б) добра незаплямована репутація, добре ім'я;

в) цнотливість, добродесність, непорочність.

Сексуальне насильство в сім'ї - це примушування до небажаних статевих стосунків у родині, а також це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру щодо неповнолітнього члена сім'ї.

Психологічне насильство в сім'ї- це насильство, пов'язане з тиском одного члена сім'ї на психіку іншого через навмисні словесні образи або погрози, переслідування, залякування, які доводять постраждалого до стану емоційної непевності, втрати здатності захистити себе і можуть заподіяти або заподіяли шкоду психічному здоров'ю.

Економічне насильство в сім'ї - це навмисні дії одного члена сім'ї щодо іншого, спрямовані на те, щоб позбавити постраждалого житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які він має законне право. Такі дії можуть заподіяти шкоду фізичному чи психічному здоров'ю або навіть призвести до смерті постраждалого.

На жаль, це дійсно так. За даними соціологічних досліджень, серед розлучених жінок кожні з чотирьох опитаних потерпали від домашнього насильства. Офіційна статистика Міністерства внутрішніх справ (станом на 1 листопада 2004 року) свідчить, що більше ніж 81 тисяча осіб перебувають на обліку за вчинення насильства в сім'ї [2].

Чому це відбувається? По - перше, тому, що метою домашнього насильства завжди є встановлення контролю над жертвою, коли кривдник намагається бути єдиним «розпорядником» її життя. Підкоряючись, жертва стає безпорадною, не може правильно оцінювати ситуацію, більше навіть не намагається себе захистити. В такому стані постраждалі від домашнього насильства часто самі відмовляються від спроб їм допомогти. По - друге, тому, що в українському суспільстві «не прийнято» розповідати про такі речі. На жаль, ми стикаємося зі «змовою мовчання» та прихованим осудом потерпілих від насильства в сім'ї: наприклад, розумна жінка, маючи науковий ступінь і досягнувши успіху в службовій кар'єрі чи бізнесі, не може говорити про те, що її б'є чоловік, який сам обіймає керівну посаду. А мати не може визнати, що її рідний син знущається над нею: вона, мовляв, «сама винна» в тому, що не догодила, не так виховала, не зберегла сімейного вогнища. Така позиція хибна

Ніхто, ніколи і ні за яких обставин не повинен стати жертвою домашнього насильства, бо насильство - це злочин. У суспільстві

утвердилося й багато інших стереотипів щодо насильства, які перешкоджають подоланню цього явища. Мабуть, найбільше згубно впливають на суспільну думку уявлення про те, що поодинокі випадки агресії не є насильством. Насправді це не так. Прояви домашнього насильства мають циклічний характер: випадок насильства - примирення - заспокоєння - посилення напруги - і знову насильство. Кожного наступного разу цей цикл може скорочуватися в часі, а насильство - ставати більше інтенсивним та жорстоким.

Тема попередження сімейного насильства вже багато років знаходиться у центрі міжнародного обговорення. У країнах Західної Європи і Північної Америки ця проблема більше двох десятиріч міститься в полі зору громадськості й тому досліджена набагато краще, ніж в Україні [3, 4]. До 2000р. в нашій державі було накладено своєрідне табу на обговорення як проблем насильства над дітьми та жінками, так і проблем насильства проти особистості в цілому. Окремі випадки, що ставали надбанням громадськості, трактувались як дії маніяків або карних злочинців. Лише останніми роками суспільство починає усвідомлювати катастрофічні масштаби проблеми.

Так, розроблено проект закону «Про попередження насильства в сім'ї», що 17 листопада 2001 року був схвалений Верховною Радою України. Прийняття цього закону дозволило вирішити цілий ряд проблем. Уперше на законодавчому рівні було закріплено поняття насильства в сім'ї, визначено, які органи здійснюють заходи щодо попередження насильства в сім'ї, яким чином реагують державні органи, коли насильство вже відбулося, якою є відповідальність за вчинення таких дій.

Найбільш гостро проблема насильства в сім'ї постає перед неповнолітніх громадян. Це пов'язано здебільшого з вразливістю та необізнаністю дітей. Вразливість дітей до насильства пояснюється їх фізичною, психічною та соціальною незрілістю, а також залежним (підлеглим) становищем по відношенню до дорослих, незалежно від того, чи є це батьки, опікуни, вихователі, вчителі. Нерідко буває важко виявити, чи мало місце в ситуації насильства в сім'ї психологічне насильство, чи справа обмежувалася лише фізичним або економічним насильством. Тому створення індикаторів психологічного насильства в сім'ї щодо дітей і використання їх у практиці роботи міліціонерів та соціальних робітників є дуже важливим. Згідно чинного законодавства психологічне насильство в сім'ї може мати такі прояви:

- словесна образа, тобто використання лайливих слів та (або) крики, які принижують честь і гідність члена сім'ї;
- емоційне насильство, яке може проявитися в образливих жестах, позах, міміці, поглядах, інтонаціях, з метою приниження члена сім'ї або тримання його (їх) в атмосфері страху;
- брутальне ставлення до родичів чи друзів членів сім'ї, що спричинює шкоду родинним або дружнім його відносинам, ображає його моральні почуття, тобто постійно створюється психологічний дискомфорт і очікування неприємностей;
- спричинення шкоди домашнім тваринам з метою помсти чи залякування члена сім'ї, який до них емоційно прив'язаний;
- знищення, пошкодження, псування або приховування особистих речей, предметів, прикрас тощо, які цінуються членом сім'ї і втрата яких викликає стресовий стан постраждалого, постійне почуття тривоги, страху, незахищеності;
- брутальна критика дій, думок, звичок, почуттів члена сім'ї, звинувачення його у всяких негараздах, проблемах сім'ї та ін.;
- поведіння з членом сім'ї як з другорядною і нікчемною людиною, слугою, що порушує право на рівність у сім'ї;
- принизливі зауваження по відношенню до члена сім'ї стосовно всяких побутових дрібниць з метою викликати сварку, пригнічений настрій, розлад здоров'я;
- постійні прояви, незадоволення, безпідставних докорів, зауважень і звинувачень у вигаданих чи навмисно перебільшених за значенням та змістом вчинків члена сім'ї з метою його тероризування;
- обмеження свободи дії і пересувань, можливостей вільного спілкування з родичами або друзями;
- крайні прояви підозрілості, ревності, перевірок, стеження, що робить життя нестерпним тощо.

Ознаками такого насильства над дітьми можуть слугувати:

- замкнутість;
- демонстрації повної відсутності страху;
- невірноважена поведінка;
- агресивність, схильність до нищення і насильства;
- уповільнене мовлення, нездатність вчитися;
- надто висока зрілість та відповідальність у порівнянні зі звичайними для цього віку;
- уникання однолітків, бажання гратися лише з маленькими дітьми;

- занижка самооцінка;
- тривожність;
- намагання справити враження людини, що живе в злиднях;
- демонстрація страху перед появою батьків;
- страх фізичного контакту, острах іти додому;
- депресії, спроби самогубства;
- уживання алкоголю або наркотиків;
- психоматичні хвороби, на кшталт болю в животі (неврастенії);
- нав'язливі страхи (фобії);
- насильство по відношенню до свійських тварин, та взагалі до більш слабших істот;
- почуття провини за отримання фізичних ушкоджень.

Крім того, до різновидів психологічного насильства над дітьми, зокрема, належать:

1) використання «привілеїв» дорослих:

- поведження з дітьми як із рабами чи слугами;
- покарання, поведження як із підлеглими;
- поведження як із своєю власністю;
- відмова повідомляти про рішення, що стосуються відвідин та опікунства;

2) залякування:

- використання своїх переваг - росту, розмірів та сили;
- навіювання страху за допомогою розповідей, дій, тестів, поглядів;
- крики, стресогенна поведінка;
- жорстокість щодо інших істот;
- погрози покинути дитину; самогубства; заподіяння фізичної шкоди; шкоди іншим людям, тваринам, рослинам тощо;
- погрози розлюбити дитину;
- загроза суворого покарання Богом, судом, міліцією, школою, спецшколою, притулком, родичами та психіатричною лікарнею;
- приниження;
- використання скарг для тиску на дитину;
- використання дітей у якості довірених осіб;
- крики;
- непослідовність;
- при соромлення дитини;
- використання дітей у конфліктах між батьками;
- «торговельна» поведінка одного з батьків щодо любові до дитини.

Ще одним поширеним стереотипом є переконаність постраждалих у тому, що вони мусять терпіти домашнє насильство задля

дітей. За даними неурядових організацій, неповнолітні стають свідками кожного третього випадку насильства в сім'ї. Психологи стверджують, що діти, виховані в таких сім'ях, згодом самі виявляють більшу схильність ставати жертвами чи кривдниками, оскільки побачене та пережите згубно впливає на їхнє психічне здоров'я та нормальний розвиток [5].

Крім того, люди часто не усвідомлюють, що насильство - це не тільки побиття, а й постійне приниження, образи, лайки. Нерідко скривджені вважають, що така їхня доля - зазнавати насильства, і вони мусять це терпіти. Таку позицію займати не варто, бо зазвичай кривдники не відразу вдаються до фізичних засобів впливу на жертву, однак, не зіткнувшись із опором, натомість відчуючи всездозволеність, переходять від словесної критики до фізичного насильства.

Досить багато людей, над якими чинять насильство, не наважуються йому протистояти. Тим часом законодавство гарантує кожній особистості широкі права та свободи, й захист від їх порушення. Закон «Про попередження насильства в сім'ї» передбачає і покарання осіб, які чинять насильство в сім'ї, і заходи щодо надання допомоги потерпілим.

Щодо осіб, які вже вчинили насильство в родині або погрожують його вчиняти, працівники міліції можуть вжити таких заходів:

- винести кривдникові офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Якщо кривдник таки вчинив насильство після винесення йому офіційного попередження, йому можуть винести захисний припис;
- взяти на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї;
- винести кривднику захисний припис і контролювати виконання вимог захисного припису.

В захисному приписі особі, якій його винесено, можуть заборонити чинити певну дію (дії) щодо жертви насильства в сім'ї, а саме:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї;
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;
- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва за власним бажанням перебуває в місці, не відомому кривдникові;
- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;

- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

Для допомоги потерпілим від домашнього насильства діють спеціальні кризові центри, а також центри медико-соціальної реабілітації.

Працівники кризових центрів надають інформаційну, психологічну, педагогічну, медичну, юридичну допомогу особам, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї, а також тимчасовий притулок; повідомляють службі дільничних інспекторів міліції чи кримінальній міліції в справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства.

В центрах медико - соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї постраждалим надають первинну медико-санітарну та психологічну допомогу, психіатричну допомогу певних видів, а за потреби працівники центрів скеровують жертв насильства в сім'ї на відповідне дальше лікування; організовують надання їм юридичних консультацій; повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службі дільничних інспекторів міліції чи кримінальній міліції у справах дітей.

Вміщені далі поради можуть бути корисними для всіх, хто став жертвою або свідком домашнього насильства.

- Передусім варто пам'ятати народну мудрість: «Хто сам себе береже, того й лихо оминає». Не треба заплющувати очі на реальні факти і вмовляти себе не звертати уваги на насильство. Якщо ви зіткнулися з першими (ще «легкими») проявами насильства, подумайте про власну безпеку та безпеку своїх дітей - уявіть найгірший розвиток подій і подумайте про ваші дії в таких неприємних ситуаціях.
- Тримайте під рукою номери телефонів міліції та соціальних служб. Варто, щоб ці номери також знали ваші діти. Якщо виникне потреба, не вагаючись телефонуйте до районного відділу міліції або на номер «02» і вимагайте термінового втручання. По приїзді працівників міліції детально опишіть їм усе, що сталося, покажіть ваші тілесні ушкодження, а також домашні речі, які побив чи поламав кривдник.
- Якщо вам завдано тілесних ушкоджень, обов'язково зверніться до медичних закладів. Ви не лише пройдете лікування, а й отримаєте медичні висновки, які є вагомим доказом у суді.
- Найбільше виваженим виходом з деяких ситуацій є втеча. Але цей крок належить ретельно підготувати. Варто заздалегідь зібрати невеличку валізу з найбільше потрібними речами:

одягом для себе та дітей, грошима, ліками, ключами від дому, офісу тощо, особистими документами (паспорт, свідоцтво про народження дитини), документами, які підтверджують ваші права власності на житло, машину і т. ін. Обов'язково запишіть пам'ятайте адреси та номери телефонів установ, до яких ви плануєте звернутись по допомогу. Крім того, наперед обдумайте маршрут вашої втечі й визначте декілька (не одне!) місць, де ви могли б сховатися, якщо залишите дім.

- Якщо близькі люди готові вам допомогти в боротьбі з домашнім насильством, домовтеся з ними про спільні дії в гострій ситуації. Йдеться, зокрема, про дзвінок до міліції, тимчасовий притулок для вас та ваших дітей або схованку для потрібних вам речей (див. попередній пункт).
- Пам'ятайте: насильство часто стає ще брутальнішим, коли кривдник довідується про бажання жертви припинити з ним стосунки. Якщо ви зважилися та таке, будьте готові захищати свої права та права ваших дітей. Заздалегідь обміркуйте можливі варіанти вирішення таких гострих питань, як поділ майна, стягнення аліментів, визначення місця проживання дітей. Звісно, краще відразу звернутися по допомогу до кваліфікованих юристів соціальних служб чи громадських організацій, послуги яких є безкоштовними.
- Подумайте проте, як обмежити ваше спілкування з кривдником після розлучення і вберегти від нього ваших дітей. Наприклад, попросіть ваших колег по роботі з'ясувати, хто вам телефонує, повідомте працівникам дитячої установи, хто має право забирати ваших дітей додому, ходіть до інших крамниць тощо.
- Уявіть ваше даліше життя без кривдника й знайдіть у ньому позитивні моменти для себе. Згадуйте про ці моменти тоді, коли відчуватимете неспокій та сумніви. В разі потреби, зверніться до соціальних служб та неурядових організацій, які надають психологічну підтримку постраждалим від насильства в сім'ї.

Підсумовуючи зазначене ми можемо стверджувати, що одним із факторів, що впливає на розвиток насилля в сім'ї це недостатня поінформованість населення про права і захист дитини, що закріплені у діючих законах і Конвенції про права дитини, де дитина розглядається як повноправна особистість, а кожна доросла людина зобов'язана повідомляти відповідні органи про тих дітей, які стали жертвами насилля. Особливо це стосується дітей, так як більшість дітей на сьогодні часто не знають, що

вони, повноправні особи, як й дорослі, і також мають право на захист і допомогу суспільства. Вони не знають в які органи звертатися за захистом, які саме соціальні установи можуть надати їм допомогу. Тому з дітьми треба проводити бесіди на теми насильства, захисту прав дітей, щоб вони - діти навчалися самозахисту. Одним із чинників є той факт, що на сьогодні чинне законодавство України про захист прав дітей занадто декларативне, а тому вимагає конкретизації та удосконалення.

Не всі випадки насильства над дитиною розглядаються в суді. Нерідко дитина направляється з одного місця в інше для проведення додаткових психологічних чи психіатричних експертиз тощо. І це тоді, коли дитина, що постраждала від насильства, потребує негайної медичної, соціальної допомоги.

Тому, у зв'язку з цим важливо організувати тісне співробітництво між державними і недержавними установами, що займаються проблемами дітей. Потреба внесення змін у законодавство України є надзвичайно актуальною, оскільки в ньому неналежним чином не врегульована відповідальність батьків, вчителів, інших дорослих осіб за образи, нанесені дитині або психологічне чи фізичне скривдження, що має місце у сім'ях, різного роду навчальних закладах. Також потребує законодавчої підтримки гарантія дитині збереження власного імені, захист від грубих форм поводження та сексуальної експлуатації [6].

В сучасному техногенному суспільстві однією з найактуальніших, популярних та небезпечних форм насильства над дітьми, особливо над їх свідомістю, є величезна мережа різноманітних Web - сторінок в Інтернеті.

У ХХІ ст. широкого розвитку набула світова система Інтернет. Будучи глобальною мережею комунікацій, вона забезпечує безпосередній зв'язок між людьми, установами, урядами в усьому світі. Діяльність даної мережі не керує ні державна, ні корпоративна, ні комерційна структури. Ця система не тільки засіб зв'язку, а й потужний інформаційний ресурс, який сьогодні доступний через Інтернет-кафе або персональні комп'ютери вдома чи за місцем роботи.

Вплив мережі на свідомість дитини надзвичайний, її популярність та значення перевершило всі очікування. Інформаційні масиви в Інтернеті інколи сягають величезних обсягів та налічують безліч бібліотек, посилянь на інформаційні сервери тощо. Інколи діти, молодь шукають відповіді на свої запитання саме в Інтернеті, де їх ніхто не бачить і не знає, де вони

можуть робити все, що заманеться, отримувати доступ до будь-якої інформації. Однак ця інформація, що знаходиться в мережі, не завжди корисна навіть дорослим. Так, мережа Інтернет перенасичена порносайтами, запрошеннями підлітків на так звану «роботу» у різноманітні агентства; рекламою, що приваблює і демонструє красиве життя та збагачення за рахунок рабської, по суті, роботи для дитини. Наявність в мережі такої інформації та її доступність є насправді безпосереднім насильством над свідомістю дитини [7].

За допомогою мережі Інтернету відбувається сексуальна експлуатація дітей, а саме:

- розповсюдження знімків та відеозображень дітей, що мають явно виражений порнографічний характер;
- створення низки сайтів порнографічного характеру;
- сексуальних домагань з боку дорослих;
- дитячу секс-торгівлю за допомогою Інтернету;
- розбещення неповнолітніх.

Однією з найбільших перешкод на шляху подолання даної проблеми є необізнаність професіоналів із кількістю дітей, які потерпають від такого виду і взагалі від насильства. Їх кількість не залежить від країни чи регіону, а необізнаність носить, на жаль, глобальний характер.

Безперечно, Інтернет сьогодні відіграє роль досить масштабного засобу освіти, вік має велике значення в розвинених країнах Заходу та Америки.

Згідно із ст. 34 Конвенції про права дитини держави-учасниці Конвенції зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації і сексуального розбещення. Для цього вони вживають усіх необхідних заходів до запобігання: використання з метою експлуатації дітей у сфері проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці, в порнографії або у порнографічних матеріалах.

На жаль, користуючись мережею Інтернет, ділки від дитячої експлуатації створюють масиви порнографічних сайтів для дітей, підлітків і дорослих, залучаючи таким чином їх до споживання цієї інформації. Крім того, існування так званих «chat rooms» створює умови для відкритого спілкування з жертвами насильства, переконання їх прилучитися до різноманітних сайтів. При цьому всі дані про дитину, особливо підлітків, включаючи вік, стать, поштову адресу тощо перестають бути секретом для мисливців на дітей.

Особливістю злочинів проти дітей, які вчиняються через Інтернет, є те, що викривати останні та осіб, причетних до них, дуже важко. Через Інтернет, в основному, поширюються матеріали відверто сексуального змісту, які включають текстові повідомлення, графічні зображення, розмови між користувачами, представленні, зокрема на «дошках оголошень», в «інформаційних гуртках» та інших формах Обміну. Розробки у сфері комп'ютерних технологій, поєднанні з використанням відеоапаратури, зробили виготовлення та розповсюдження дитячих порнографічних матеріалів легким та вигідним бізнесом. Поширення в Інтернеті зазначеної інформації або матеріалів є виявом жорстокості, розбещеності та моральної деградації осіб, причетних до цих дій щодо дітей. Особа, яка експлуатує їх у такій формі, здатна керувати злочинним процесом, навіть з власного будинку.

За даними Департаменту юстиції, рівності та правових форм США та Великої Британії існують докази, що саме Інтернет став основним фактором розвитку та популяризації дитячої порнографії. Саме тут можна знайти інформацію для тих, хто шукає зв'язків, адреси, інформацію про дітей з 9-річного віку, ціни на них та різноманітні «послуги». Однак досить важко, практично неможливо знайти джерело подібної інформації та її замовників. Ті, хто створюють подібні бази даних, є комп'ютерними професіоналами вищого гатунку, які досить обізнані з необхідними знаннями і так званими комп'ютерними секретами.

Чоловіки, які раніше соромилися своїх сексуальних фантазій, нині знайшли зацікавлених співрозмовників у он-лайнних клубах і чатах спеціально присвячених дитячому сексу. Тепер їм не потрібно потайки пробиратися в квартири, щоб придбати чи подивитись порно; не виходячи з власної квартири, вони можуть записати будь-яке зображення або фільм. Таким особам вже не треба чергувати біля шкіл і чіплятися до самотніх підлітків. Через Інтернет майже можливо увійти в дім до дитини, познайомитись з нею і почати її спокушати. Комп'ютерні технології надають таким способом безліч можливостей для пошуку і домагання неповнолітніх.

Оскільки проблема набула світового масштабу, постає питання: наскільки реальною є небезпека, на яку може наражатися дитина, користуючись Інтернетом? Згідно з даними, складеними центром при Університеті Нью - Гемпшіра (Велика Британія), який займається дослідженнями у сфері злочинів

проти дітей, один з п'ятох американських підлітків, котрий проводить чимало часу в Інтернеті, обов'язково натрапляв на сексуальні домагання з боку дорослих. 19% з 1500 опитаних підлітків у віці від 10 до 17 років заявили, що за останній рік в Інтернеті дорослі виявляли до них цікавість сексуального характеру. При цьому 3% опитаних наголосили, що дорослі поводити себе досить агресивно. Під «домаганням» в Інтернеті мається на увазі як кіберсекс, так і розмови про секс і обмін інформацією сексуального характеру. Більше за всіх ризикують дівчата і юнаки у віці від 14 до 17 років [8].

Обізнаність з методами та формами боротьби з насильством в Інтернеті, засобами Інтернету є дієвим фактором для створення безпечної та корисної навігації учня-дитини і підлітка, в інформаційній мережі. Саме тому Міжнародний дитячий комітет з проблем насильства ЮНЕСКО вважає за необхідне постановку нових завдань перед громадськістю, батьками та вчителями щодо обізнаності та регулювання спілкування дітей з медіа-простором. У статті 17 Конвенції ООН про права дитини йдеться, з одного боку, про: забезпечення безперешкодного доступу дитини до інформації та, з іншого, - про оберігання дітей від такої інформації, яка шкодить їхньому здоров'ю [9].

Як уберегти дитину від злочинців, що перебувають в Інтернеті? Насамперед, її треба попередити, що вона не повинна повідомляти віртуальним знайомим своє справжнє ім'я, адресу, номер телефону та адресу електронної пошти. Нарешті, на домашньому комп'ютері можна встановити програму, що блокує доступ до сайтів сексуального змісту.

Зарубіжні дослідники, які розробляють систему захисту дітей і підлітків від насильства в Інтернеті, стверджують, що існують такі перешкоди на шляху гарантії безпеки користувачів:

- недостатня конституційна розробленість проблеми захисту;
- недостатня обізнаність та соціальне ставлення до проблеми;
- застарілість технічних засобів боротьби з мисливцями на дітей та підлітків;
- культурний, моральний, національний контексти та законодавчі аспекти;
- недостатня кількість спеціально підготовлених кадрів для боротьби з насильством в Інтернеті;
- недостатність адекватних відповідних механізмів боротьби з подібною злочинністю;
- відсутність міжнародних стандартів.

Взагалі проблема дитячої експлуатації в Інтернеті замовчується. Хтось прагне не думати про неї, інші вважають, що йдеться про групу людей-злочинців. Але ж мовчання - це те, що їм потрібно. Насправді, до експлуатації в Інтернеті втягнуті тисячі дітей в усьому світі.

Незважаючи на те, що сайти порнографічного змісту складають найпоширеніші вузли в Інтернеті, точних даних про їх кількість сьогодні немає. Як тільки провайдер вміщує будь-який матеріал в Інтернеті, він стає доступним для всіх інших користувачів мережі. Сайти порнографічного змісту розповсюджені у мережі Інтернет по усьому світі. Україна не є винятком. Точну кількість цих сайтів назвати не можна, проте на території України вони переважно американського, німецького або російського походження.

Вирішення проблеми насильства над дітьми та підлітками в Інтернеті педагоги та громадськість США вбачають у створенні спеціальних комп'ютерних програм для дітей, що просіюють інформацію із серверів. Так, добре відома компанія «Дісней» пропонує батькам передплатити спеціальну комп'ютерну програму, що закриває доступ не до всієї мережі, а лише до частини безпечної інформації.

Фахівці з **Великої Британії** розробили спеціальну тестову систему для неповнолітніх користувачів Інтернету. Вона дає змогу скачувати до 26 тис. груп новин та відсіювати непристойну інформацію.

У **Сінгапурі** Інтернет-провайдери зобов'язані блокувати порнографічну та іншу інформацію, якщо вона входить до змісту інформації, призначеної для дітей та підлітків.

У **Швеції** запроваджено закон про відповідальність за електронні рекламні постери в мережі. Провайдери повинні прибирати певну категорію реклами на Web — сторінках, пов'язану із залученням дітей та підлітків до торгівлі власними послугами, порносайтів тощо.

У **Нідерландах** існує гаряча лінія дитячої порнографії в Інтернеті, діяльність якої спрямована на виявлення та опитування користувачів про джерела отримання такої інформації в мережі. При визначенні такого джерела інформації провайдер зобов'язує знищувати її, або повідомляє відповідні структури, що займаються проблемами нелегального використання інформаційних джерел.

У **Данії** Національний Комітет Поліції заснував домашню сторінку в Інтернеті, де громадяни можуть повідомляти про сайти, якщо в них виникла підозра на пропаганду насильства, безпосередньо в поліцію.

Австралійський законодавчий комітет щороку публікує спеціальний звіт з проблем насильства в Інтернеті згідно з кодексом щодо приватного сектора використання інформаційних джерел.

До злочинів в Інтернеті слід ставитися так само, як і до будь-яких інших. Помітивши, що дитину намагаються спокусити, негайно повідомте про це в правоохоронні органи.

Використання системи Інтернет для розповсюдження дитячої порнографії ставить складні завдання перед посадовими особами, які покликані створити глобальну мережу для міжнародного співробітництва у даній сфері. До особливо гострих проблем, що постали перед міжнародним співробітництвом, належать і відмінності у законодавстві різних країн та у практиці його застосування. Основні труднощі стосуються формулювання обвинувачення, видів покарання та строків розслідування. Наприклад, в одній країні використання дитини як суб'єкта порнографії може бути одним з елементів класифікації злочину, тоді як в іншій країні для визнання особи винною може бути достатнім візуальне зображення дитини.

В США дитяча порнографія вважається злочином. Пункт 2252 гл. 110КК США забороняє перевезення, відправку чи отримання дитячої порнографії по каналах зв'язку, включаючи поштові та комп'ютерні його засоби. Розслідування справ про сексуальну експлуатацію дітей займається ФБР разом з митною та поштовою службами США.

Законодавство Японії карає позбавленням волі на строк до трьох років осіб, які розповсюджують через Інтернет порнографічні зображення дітей. У 1998р. в Закон щодо регулювання у сфері розваг внесена поправка, що передбачає вжиття заходів щодо контролю за виробниками, які поширюють порнографічні матеріали в Інтернеті. Якщо слідчі органи виявляють ці зображення, вони зобов'язують конкретні фірми вилучати такі матеріали з мережі.

Канада прийняла закон, згідно з яким пошук дитячої порнографії в Інтернеті - кримінально каране діяння, навіть якщо обвинувачений... нічого не знайшов. Порушнику загрожує тюремне ув'язнення на строк до п'яти років.

Усі згадані заходи, запровадженні у зарубіжних країнах, є необхідними для підтримки демократії та безпеки формування підрастаючого покоління. Перспективи Інтернету безперечні та ефективні. Саме тому ЮНЕСКО, керуючись Конвенцією ООН про права дитини, докладає зусиль до залучення всього арсеналу

засобів масової інформації, медіа джерел, Інтернету, спільних навчальних програм, неурядових структур та громадських організацій для забезпечення безпеки дітей в Інтернет-просторі.

Міжнародна організація ЮНЕСКО опублікувала **Декларацію про безпеку дитини в Інтернеті. 1** хоча ще мало дітей мають доступ до мережі, а більшість їх проживає в розвинених країнах, кількість користувачів з року в рік зростає. Тим самим зростає вірогідність залучення дітей до небезпечної Інтернет - продукції. Декларація визнає безперечне значення мереж для виховання та розвитку майбутніх поколінь. Адже завдяки мережі Інтернет сучасна дитина розвивається, відпочиває, навчається, мислить та працює по- іншому, ніж її батьки. На сучасні мультимедійні засоби повинні покладатися завдання збереження соціальних, культурних, демократичних цінностей.

Створюючи план діяльності щодо насильства в Інтернеті, країни - члени ЮНЕСКО дотримувалися конкретних позицій безпеки дитини: пошук, вивчення та попередження негативної інформації в мережі, що включає:

- розвиток ініціатив технічних засобів небезпечного змісту в Інтернеті шляхом використання спеціальних фільтрів та рейтингових програм;
- впровадження засобів, що навчатимуть дітей і дорослих формам самозахисту від негативної інформації;
- проведення масових медіа компаній з попередження насильства в Інтернеті.

Зі свого боку ЮНЕСКО взяла на себе відповідальність:

- систематично надавати необхідну інформацію з проблем дослідникам, організаціям, які займаються захистом дітей, Інтернет-провайдерам, органам влади, особам та зацікавленим громадським організаціям;
- підтримувати та заохочувати створення національних «гарячих ліній» та міжнародних електронних програм, що надають змогу отримувати допомогу дитині, яка стала жертвою насильства;
- розвивати медіа та Інтернет - освіту, інформаційні стратегії для допомоги дітям, батькам, учителям, освітнім організаціям тощо;
- залучати батьківські асоціації для створення світової мережі громадян, організацій та індустрії боротьби зі злочинністю в Інтернеті щодо дітей, розвитку довгострокових стратегій створення для них сприятливого медіа та Інтернет - середовища;
- забезпечення міжнародного співробітництва з метою створення міжнародних стандартів зі зміцнення законів стосовно безпеки

інформації, розробки міжнародних принципів та стандартів для попередження насильства над дітьми та підлітками в Інтернеті.

Міжнародні проблеми, які стосуються дитини, охорони її від насильства в будь-якому його прояві універсальні, стосуються України. Інтернет - мережа стає популярною та досить поширеною серед української молоді, дітей та підлітків; усе більше шкіл, вищих навчальних закладів і дитячих організацій надають змогу учням, студентам застосувати всесвітню мережу для навчання, пошуку інформації тощо. А відсутність необхідного захисту від «інформаційних мисливців за дітьми» створює серйозну небезпеку, ризик приниження гідності дитини як особистості та громадянина. Саме тому Україна не повинна стояти осторонь тих заходів, що пропонуються громадкістю країн, які борються з насильством в Інтернеті, і ставляться до цієї проблеми відповідально та адекватно.

Так, 29 вересня - 1 жовтня 1999р. у м. Відні (Австрія) відбулася міжнародна конференція з боротьби проти дитячої порнографії в Інтернеті, в якій взяли участь експерти та представники урядів, співробітники працюючих з Інтернетом фірм, міжнародних організацій, «гарячих» ліній телефонного зв'язку.

Ця конференція розглянула:

- шляхи розвитку координації та співробітництва виконавчих і судових органів;
- питання розроблення кодексів поведінки для працюючих з Інтернетом фірм тощо.

Учасники конференції погодилися, що судові системи **всіх країн** повинні взяти курс на повну заборону дитячої порнографії, для чого необхідно прийняти ефективне законодавство та вжити заходів із забезпечення його додержання.

10 квітня 2000р. відбувся десятий конгрес ООН, присвячений запобіганню злочинності та поводженню з правопорушниками. На ньому наголошено, що розповсюдження дитячої порнографії в Інтернеті є однією з форм комп'ютерної злочинності, для боротьби з якою необхідні «нові форми міжнародного співробітництва у здійсненні розслідування, судового переслідування та покарання осіб, котрі вчиняють зазначені злочини».

Того ж року, 21 грудня, в м. Йокогама (Японія) відбувся Другий всесвітній конгрес з боротьби із сексуальною експлуатацією дітей, в якому взяли участь представники 138 країн світу.

Щодо України, то ситуація із сексуальною експлуатацією дітей може істотно поліпшитися, якщо вона ратифікує факультативний

протокол до Конвенції про права дитини, дитячої проституції та порнографії, який підписаний багатьма країнами, включаючи й Україну.

У 2002р. 89 країн підписали угоду Дитячого фонду ООН про заборону дитячої порнографії і сексуального рабства. Світова організація закликала якнайшвидше ратифікувати на парламентському рівні даний важливий документ, щоб розпочати активну боротьбу з цим потворним явищем. Протокол ООН набрав чинності 18 січня 2002р. Уже десятки країн узаконили міжнародну угоду щодо захисту дітей. Є надія, що до їх числа приєднається й Україна.

На жаль, Кримінальним кодексом України не встановлено чіткого визначення злочинів щодо експлуатації дітей з використанням Інтернету, хоча окремі статті Кодексу встановлюють кримінальну відповідальність за ці злочинні діяння. Так, кримінальна відповідальність настає за:

- ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, а також такі самі дії щодо кіно-та відеопродукції, які пропагують культ насильства і жорстокості (ч. 2ст. 300КК України), а також якщо ці дії вчинені з примушуванням неповнолітніх до участі у створенні таких творів (ч. 3 ст. 300 КК України);
- за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, якщо такі дії вчинені з примушуванням неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно-та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 3 ст. 301 КК України).

In the article given the concept of violence above children, his signs and kinds which are foreseen a current legislation.

Why did violences of children become such sharp problem of modern society? What roots and risk factors are instrumental in this phenomenon?

Separate attention is given to violence in the Internet.

Keywords: *a child, violence, cruelty, consciousness of child, Internet*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про превентивну діяльність лекторської групи Центру «Ла Страда - Україна». - Київ, 2003.

2. Домашнє насильство в Україні. Звіт дослідження організації «Правозахисники Мінесоти». - К., 2000.
3. Юзікова Н. Як захистити дітей від жорстокості батьків // Право України. - 1998. -№ 3.
4. Юзікова Н. Діти потребують захисту // Право України. - 1998. -№ 6.
5. Петрова Н. проблема захисту прав дитини // Право України. - 1994. -№ 5-6. -С. 33-34.
6. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-праці /За ред. Петрашук О. П. та Цушка І. І. - К., 2003.
7. Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні. Ситуаційний аналіз / Галустьяк Ю. М., Новицька В. П., Петрович Ж. В. - К., 2003.
8. Запобігання і протидія насильству в сім'ї /За ред. Трубавіної І. М.-К., 2004.
9. Насонова О. Б. Становище дитячої особистості у сімейних взаєминах // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини. - К., 1996.

УДК 343.121.5

**Заяць В. С.,
Гнап Д. Д.**

СУД НА ЗАХИСТІ ПРАВ ДИТИНИ

*Ставлення до дітей - міра духовної гідності людини.
(Я. Бриль)*

У роботі дається оцінка ситуації у сфері захисту прав дитини в Україні державними структурами, особливе місце яких займає суд - як необхідна і ефективна гарантія прав, свобод і обов'язків дитини.

Ключові слова: *дитина, жорстокість, насилля, суд, статистика.*

В суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви жорстокого поведіння з дітьми, зневажання їхніх інтересів, оскільки це має тяжкі соціаль-